

השיר שנשאתי מתוך הגמרא | עמיחי סמט עיון בדרכי הלימוד של הרב עמי עולמי

פתיחה

כשהגעתי לשיעור א' בישיבה, גליתי שאורה של דמות מיוחדת חופף על בית המדרש, דמות שלא שמעתי את שמעה עד כניסתי מבעד לשערי בית הועד - הרב עמי עולמי הי"ד. הרב עמי היה ממקימי הישיבה ושימש בה כר"מ ובנוסף כיהן גם כרב הישוב. ביום כ"ד כסלו תשנ"ה, נרצח הרב עמי בפיגוע ירי בדרך לביתו בין בית חגי ועתניאל.¹

במשך השנים ניתנה לי התחושה, שממקום נסתר דמותו של הרב עמי משפיעה ונותנת אופי עצמי וייחודי למתרחש בין כתלי הישיבה. עם הזמן נמשכתי להכרת דמותו של הרב עמי, לעדינותו ולתורתו. ניסיתי להיאחז בכל מה ששמעתי וקראתי עליו, על מנת לקבל קצת וללמוד מדמותו ואישיותו. הדמות שעלתה מן התיאורים והסיפורים משכה את לבי. שילובים של תורה בעוז עם פשטות וענווה, דיבור פשוט אך ישיר ועמוק. חיבורים שהלב מתפלא לשמעם ונמשך אליהם. כל אלה, הביאו אותי לבחור לעסוק בעבודה הסמינריונית בדמותו של הרב עמי. מאמר זה הינו עיבוד של עבודה זו.

¹ על קורות חייו של הרב עמי, ראה באתר ישיבת עתניאל: http://www.otniel.org/yizkor_show.asp?id=22892

קשה לתאר לעומק דמות של אדם שאינו ביננו, בייחוד כאשר לא זכיתי להכירו. הרבה מהלימוד לקראת העבודה היה הבנת התחומים השונים שהיו משמעותיים לרב עמי והיחסים ביניהם. תוך כדי הלימוד הבנתי שהתחום שראוי להתמקד בו הוא לימוד התורה של הרב עמי.

עולם התורה בכלל ולימוד הגמרא בפרט, היו מרכז עיסוקו של הרב עמי במשך כל חייו הבוגרים. אהבתו לתורה וללימודה היו כפלא בעיני סובביו. הרב עמי התרפק על דפי הגמרא הישנים, אך לא חשש גם לחדש ולהביא מעצמו ומהעולמות החדשים שסביבו. במאמר אני מבקש לתאר ולהבין במקצת את דרכו בלימוד גמרא, ואת מקומה של התורה ולימודה בחייו.²

על הרב עמי ודרך לימודו למדתי משלושה מקורות:

- א. כתבים אישיים - הרב עמי שמר את מחברותיו האישיות מתקופת לימודיו בישיבה. במחברות אלו מצויים קטעי יומן ושירים רבים המביאים לידי ביטוי את חייו האישיים הפנימיים של הרב עמי אותם מיעט לחשוף בפני אחרים.³
- ב. מאמרים - הרב עמי פרסם מספר מאמרים בכתב העת של ישיבת עתניאל, וכן יצאו גם דברים מעטים לאחר מותו. פרסומים אלו מספקים מפגש ישיר עם פירות מוגמרים מלימודו של הרב עמי.⁴
- ג. ראיונות - ערכתי ראיונות עם שבעה אנשים שהכירו את הרב עמי בתקופות שונות, כאשר חלקם למדו אצלו ויחד אתו.⁵

הכניסה לישיבה

בגיל 17 נכנס הרב עמי לראשונה לעולם בית המדרש. כתלמיד בתיכון הדתי 'בנה' בחיפה תכנן ללכת יחד עם בני שכבתו לסמינריון של חברת 'אל המקורות'

² תודה רבה למשפחת עולמי שנאותה להראות לי חלק מכתביו האישיים של הרב עמי, ולפתוח בפני דרך לאור הגדול של דמותו. תודה נוספת לרב בני שהנחה אותי בכתביבת העבודה ופתח גם הוא בפני את עולמו המשותף עם הרב עמי. אשא תפילה שהעבודה תהיה ראויה להיות פתח נוסף לאורו של הרב עמי לבוא לעולם, ותאפשר לאלה שלא הכירו אותו להיפגש עם מעט מרוחו. הרוח הגדולה שנקטעה באיבה.

³ המחברות והשירים יצאו בהוצאה פנימית בספר 'ניגוניך אבי' שערכה טליה שרלו-עולמי, בתו של הרב עמי. ההפניות המופיעות במאמר הן לספר זה.

⁴ מעבר למאמרים אלו, הרב עמי כתב כחבור צעיר מאמרים לעלונה של ישיבת הכותל. לא שמתי ידי עליהם. בנוסף לזה בכית משפחת עולמי שמורים סיכומי לימודו של הרב עמי הן משנותיו כתלמיד בישיבה והן משנותיו כר"מ. לימוד סיכומים אלה וניתוחם יכול להוסיף עוד נקודת מבט על הנושא.

⁵ רשימת המראיינים: אילן בוכהולץ, יהודה גליק, הרב פדיה נגור, תרצה עולמי, הרב בעז רויטל, הרב בני קלמנזון הי"ו ומיכי מרק הי"ד.

החרדית. הסמינריון התבטל במקרה ואחד מן החברים משך את הרב עמי אחריו, במקום הסמינריון, לשבו"ש בישיבת הכותל. עולם התורה, אותו פגש הרב עמי לראשונה בישיבת הכותל, הקסים אותו. מכאן ואילך הוא נמשך אליו בעבותות של אהבה.

המפגש הראשוני היה עצמתי מאוד. אנו יכולים ללמוד על כך מדברים שכתב על אותו שבו"ש ביומנו:

אך חזרתי לביתי כמהתי לחזור לשם, אל העמוד. כי עת הייתי שם, ממש שכחתי הבלי עולם הזה, ולמדתי מותיקין עד חצות ולפעמים גם עד הנץ [...] בזעזוע עמוק השתנה עולם הערכים שלי.⁶

אהבת הרב עמי לגמרא כמוה כאהבה מפגישה ראשונה שאינה שוככת ואינה פוחתת אלא מעמיקה ומעמיקה.

כתלמיד צעיר עמד הרב עמי מול הגמרא בערגה, ובלהט נעורים וחיים פורצים שקע כל כולו בלימוד, להט שלא שכך עד יום מותו. מתוך אהבתו את הלימוד והחיות הגדולה שהלימוד העניק לו, היה הרב עמי בין הפורצים הראשונים של דרכי הלימוד החדשות בלימוד הגמרא בעולם בית המדרש. עוד בשנותיו הראשונות כתלמיד בישיבת הכותל, הרב עמי היה עסוק בבירור יחסו ללימוד ולדרך הלימוד. כשבגר וגדל בעולם התורה, כבר פילס לו דרך בטוחה וייחודית האופיינית לו ולאישיותו.

בפרק א' אנסה להעמיק בהבנת אהבתו ללימוד הגמרא, ומתוך כך לתאר את דרכו הלימודית. בפרק ב' אבחן לאור אישיותו והסביבה בה גדל את דרכו בלימוד התורה כפי שתעלה בפרק הראשון.

⁶ עמ' 18.

פרק א"

מחברות

המחברות וקטעי היומן שראיתי שייכים לשנים הראשונות של הרב עמי בעולם הישיבות. נראה שבשנים אלו הרב עמי היה עסוק בבירור פנימי על דרך לימודו. רשמים מבירור זה אנו יכולים לפגוש דרך המחברות. מעבר למחברות ראיתי גם מעט דפי שירים, השייכים לתקופות מאוחרות יותר בחייו. משירים אלו עולה שהבירור נמשך, אך תוכנו כבר פחות בהיר. במחברות ובדפים ישנם קטעי יומן רבים המתארים את הלימוד ואת המחשבות אודותיו, ובנוסף עליהם עשרות שירים העוסקים בחוויית הלימוד. אנסה לעמוד על הנקודות המרכזיות העולות מתוך הכתיבה, ולבנות תמונה של עולם הלימוד של הרב עמי והתהליכים אותם עבר.

המשיכה ללימוד

בשנות התיכון, עוד בטרם הגיעו לישיבה, בלט הרב עמי בהתמדתו ובהתייחסותו הרצינית ללימוד.⁸ בתיכון הוא היה חלק מקבוצה שהשקיעה בלימוד הגמרא, אך השבו"ש בישיבת הכותל העצים מאוד את ההתמסרות ללימוד ואת הרצונות להגיע לישיבה, שלא היו עזים אצלו עד אז.⁹ בשבו"ש בישיבת הכותל עבר הרב עמי 'זעזוע רוחני' כדבריו, שהפגיש אותו מחדש עם עולם הלימוד והביא אותו לשקוע כל כולו בעולמה של תורה. משיעור א' היה הרב עמי לאחד מן העמודים בבית המדרש. הוא היה לומד משעות הנץ עד השעות המאוחרות של הלילה, כאשר כל דקה מחושבת ומנוצלת ללימוד תורה.¹⁰ התמדה זו של הרב עמי לא הגיעה מלב כבד ומצומצם אלא מתוך משיכה גדולה.

עוֹלָם שְׁלָם הוּא בֵּין פְּתָמֵי הָאוֹתִיּוֹת,

הַמוֹפְזוֹת אֶל מוֹל שְׁמַיִם.

⁷ חלקו הראשון של הפרק יוקדש לדברים העולים מתוך המחברות. המחברות שייכות לשנות לימודיו הראשונות של הרב עמי בישיבה. הן מלמדות על התהליך הפנימי ביחס ללימוד שעבר הרב עמי אך פחות מְפִגִישוֹת אותנו עם הלימוד עצמו. בחלקו השני של הפרק אתיחס לעדויות חבריו של הרב עמי ותלמידיו ולמאמרים שפרסם. העדויות והמאמרים קשורים ברובם לשנים מאוחרות יותר ולתוכן הלימוד עצמו, אך כמעט שאינם עוסקים בתהליכים שעבר הרב עמי בעולמו הפנימי אותו מיעט לחשוף.

⁸ כך תיאר זאת אילן בוכהולץ.

⁹ כך עולה מתיאורי חבריו, וגם ממה שהוא עצמו כתב.

¹⁰ ביומן ישנם כמה קטעים בהם הוא מתייחס לניצול הזמן בלימוד.

בְּתַפְרַחַת שֶׁל עָלַי כּוֹתֶרֶת,
הַפְּרוּשׁוֹת לְאוֹר.

אוֹתֶם צָכְעֵי הַחוּם וְהַשְּׁחָר,
שְׂאִישׁ אֶחָד לְמַד אוֹתֶם בְּגוֹ כְּפוּף.
קוֹרְנוֹת אֵלַי אֵין סוּף שֶׁל מְאוּרוֹת,
וְאַנִּי קְרוּעַ בֵּין הָאוֹר לְשֹׁחַר הָאוֹתִיּוֹת.¹¹

בשיר זה, ובשירים רבים אחרים, מתאר הרב עמי את האור העולה לנגד עיניו מבין האותיות השחורות שעל הדף,¹² עולם שלם שמאיר אליו.¹³ מדבריו עולה שהתמדדו הגדולה לא באה מתוך עניין אינטלקטואלי או מתוך משמעת אישית נוקשה, אלא מתוך משיכתו העצומה אל העולם שהאיר לו מבין האותיות. הרב עמי נפגש עם עולם עוצמתי, עתיק מחד (כפי שנראה בהמשך), וחי וזורח מאידך, עולם של רעיונות סברות וחדושים, שלו רק היו פורצים, היו מזעזעים את העולם:

לו נָתַן לְמִצּוֹת אֶת מְלוֹא נְשָׁמְתוֹ,
שֶׁל אוֹתוֹ דָּף גְּמָרָא.
הִיָּתָה נוֹצֵרֶת טְרַגֵּדִית אֵימִים,
יְתְרוֹקְנוּ סִפְסָלֵי יְשִׁיבָה,
יַעֲלוּ עַשׂ הַרְרֵי סְפָרִים.
אוֹ אוֹלֵי אִם אֶפְשֶׁר הִיָּה לְמִצּוֹת,
הָיוּ יָמֵי מְשִׁיחַ בָּאִים.¹⁴

משיכה עצומה זו הביאה אותו לקבוע את מקומו בבית המדרש:

בְּאֵן נְטַעְתִּי אֶת שְׂרָשֵׁי נְשָׁמְתִי,
פֶּה וְלֹא עוֹד.
בֵּין עֲמוּד הַתְּפִלָּה לְכַרְדּוֹ הַגְּמָרָא,

¹¹ עמ' 183.

¹² מעניין להשוות לדברי הרב קוק ב**אורות התורה** פרק ד', אות ב': "השמחה, שהתורה משמחת את האדם, באה מרוב האורה שבאותיות התורה, שהם מלאים חיים של עונג אלהי, והם ממלאים אור חיים ושמחת עדנים את הנשמה במילואה."

¹³ אל הקרע שהוא מתאר בסוף השיר אתיחס בהמשך העבודה.

¹⁴ עמ' 34.

שֵׁם יִזְמְרֶךָ כְּבוֹד.
שֵׁם נִצְנָצוּ פְּרָחֵי בְּגָרוֹתֵי,
בְּגָרוֹת שֶׁל אֹר.
בְּחֶפֶז עֲלִיּוֹן שֶׁל רוֹאֵה פְּנֵי מַלְאָךְ,
עֲרָגָה שֶׁל צְחֹר.¹⁵

או כפי שניסח זאת ביומנו עוד טרם גיוסו:

סביר שאשאר בישיבה בתום החמש שנים, כך הלב מושך. ליבי אומר לי שאמצא לי את האמת שלי בין הכתלים הללו, על הגמרא, ולא אלך לרעות בשדות זרים.¹⁶

עיון ובקיאות

הרב עמי אהב ללמוד בכל מאודו, וכבר בגיל צעיר בא לידי החלטה לשזור את חייו עם לימוד התורה. ממחברותיו של הרב עמי ניכר שהדבר המרכזי שמשך אותו ללימוד היה אור שהאיר אליו מהתורה. לימודו של הרב עמי לווה בעצמה ובהארה רוחנית שאינה מצויה בקרב בני הישיבה הרגילים. מתוך בקשת אור זה ניגש הרב עמי ללימוד וחיפש את דרך הלימוד שאפשרה לו להיפגש בצורה המלאה ביותר באורה של תורה.

מתוך מחברותיו אנסה לתאר את הדברים אותם ביקש הרב עמי בלימודו. אעסוק ביחס בין לימוד העיון והבקיאות, ובהבנת לימוד העיון מצד עצמו.

מקובל בקרב הלומדים כיום לחלק את הלימוד לשתי דרכים מרכזיות - בקיאות ועיון. לימוד הבקיאות עוסק בדרך כלל בהבנת הדברים ברמתם הפשוטה ביותר ובידיעתם וזכירתם, ואילו לימוד העיון מבקש בדרכים שונות להעמיק את המבט על הסוגיה. לאור זאת בדרך כלל קצב ההתקדמות בלימוד העיון הוא איטי יותר והוא לימוד נקודתי יותר.

בולט כי רוב תיאורי הלימוד של הרב עמי עוסקים בלימוד ב'עיון'.¹⁷ אהבתו של הרב עמי ללימוד נבעה, כאמור, מחוויית האור שחווה בלימודו. ברבות מהפעמים בהן הוא מתייחס לאותו 'אור', הוא לא מדבר על האותיות עצמן אלא על האור

¹⁵ עמ' 134.

¹⁶ עמ' 91.

¹⁷ כבר בתיאור של חווית הלימוד בשכונ"ש, כחלק מתיאור לימוד הגמרא, הוא התייחס גם לחידושי התורה שהוא מצא בספרים ב'אויצר' שבישיבה.

היוצא מבניהן או מתוכן; לא את דף הגמרא עצמו חיפש אלא את הסוד שבו. הדרך למצוא את הסוד עברה דבר ראשון בלימוד העיון.

מהו אותו הסוד שמצא הרב עמי בלימוד? מהו הלימוד העיוני אליו הוא שואף? על שאלות אלה אנסה לענות דרך עיסוק בחמישה קטעים מרכזיים במחברות העוסקים בדרך לימודו. שניים מהקטעים נכתבו לפני גיוסו, ושלושה קטעים נכתבו לאחר שירותו הצבאי. הקטעים אמנם שייכים לתקופות שונות בחייו אך הם חלק מתמונה שלמה של תהליך עיצוב דרכו של הרב עמי בלימוד. לאחר הצבא הרב עמי היה נתון במשבר ביחס למתודת הלימוד, שהביא אותו לעסוק בבירור דרך הלימוד בצורה אינטנסיבית, אך גם לפני הצבא כבר כתב וחשב על כך אם כי לא כתוצאה ממשבר. במחברותיו ניתן לראות את התפתחות ראייתו את הלימוד, נדבך על גבי נדבך.

לפני הגיוס

בשיעור א' הרב עמי מתאר ביומנו אכזבה גדולה מחוסר הרצינות של חברי שיעורו שגרם לו לרצות לעבור ללמוד בשיעורו של הרב שג"ר.¹⁸ על הלימוד אצל הרב שג"ר הוא כותב:

מבחינת הלימוד אני מרגיש טוב יותר, הלימוד זורם ושוטף יותר, הגמרא נבטת בעניים אחרות של עומק בלתי נדלה [...] ¹⁹

מציאת ה"עומק הבלתי נדלה" הביאה אותו לתחושה של לימוד זורם ושוטף. אם כן, כבר מראשית ימיו בישיבה הלימוד העיוני משך אותו והאיר אליו. תיאור חי של חווית לימוד העיון ניתן למצוא בכתיבה שלאחר השחרור:

שוב עולה בי השאלה של דרך הלימוד. האם ללמוד עיון או גם להקדיש לבקאות שאינה ממלאת את חדרי הנפש אור הבוקע מן האותיות ומתרומם אל הררי קודש מכתב א-לוהים החרות על לוח הלב.²⁰

לימוד העיון, שלא כלימוד הבקאות, מילא את נפשו של הרב עמי.²¹ החיפוש הבסיסי של הרב עמי בלימוד כוון לסברות מופשטות וחילוקים דקים. את המאמץ

¹⁸ אתיחס למעבר זה בהמשך העבודה ביותר אריכות. מכיוון אחר, שמעתי על זה גם מהרב בני.

¹⁹ עמ' 43.

²⁰ עמ' 71.

²¹ בהמשך הדברים אתיחס באריכות להתלבטות אותה הרב עמי מעלה בין העיון והבקאות.

העיוני הוא השקיע בניחוח מדוקדק של הסוגיה וסברותיה, וזאת כדי לחשוף את האמת שמאחורי הסוגיה. בשיעור ב' כתב הרב עמי על לימודו: "בשירה שבגמרא אני רואה רק חילוקי סברות ופולפולים הבנות דקות שצריך לעמוד על אָפְּיָן".²²

לאחר שחזר מן הצבא תיאר כך את דרך הלימוד הישיבתית העיונית:

שיטת הלימוד הישיבתית מפשיטה את הסברות עד כדי הקצנה [...] הגעה ללב הבעיא שורש הנשמה של המושג הנתפש [...] זאת גדולת הלימוד של אחרוני האחרונים.²³

אולם, כבר בשלבים מוקדמים מאוד בלימודו זיהה הרב עמי שינם רבדים בגמרא הקיימים מעבר לרובד הסברה, מין 'שירה' של הסוגיה שנמצאת מעל הסברה השכלית. דברים אלו עולים בצורה ברורה בהקשר הרחב של השורה שציטטתי מקודם, דברים שכתב בשיעור א':

בשירה שבגמרא אני רואה רק חילוקי סברות ופולפולים הבנות דקות שצריך לעמוד על אָפְּיָן, אך את השירה איני רואה איני מרגיש, אך אני מאמין ויודע שיש שירה כזאת שהיא מעבר לתפישת המילים עצמה שירה שהיא תפישת הישות של הגמרא שכרוכה ועטופה צורות כה רבים.²⁴

נראה, שבהמשך הזמן בישיבה, הרב עמי הגדיר לעצמו דרך להתקרב לשירה זו, וכך כתב בשנת תשמ"א:

האותיות והמילים תמהני אם נשמה להם ואנו מנסים להבינה או שמא אנו מעלים את האותיות כל אחד בדרכו שלו, והכותב חד"ת ממשיך את אורו חזרה אל האותיות. מי שאין דבר זה של העלאת דברים והכנסתם ללב, לימודו תמיד יהיה עקר ללא תוכן. בן תורה הוא לא יהיה, כדי להיות בן תורה צריך שתתן לתורה להתנגן אליך.

כתבתי דברים אלו כי אינני יודע כמה תלמידים מודעים אכן שאחרת א"א לעבור אלא מסלול הבנתי בדרגא נמוכה מאוד, מבחינה זו לימוד התורה ותפילה הם באותה מעלה [...] הפער בין האדם הלומד והתורה יהיה תמיד קיים אין אחדות גמורה אך אדם יכול לצמצם את הפער בעולם תוך הסתכלות לתוך הדברים הן בידיעת העולם הן בידיעת הנפש והן בידיעת התורה ולכל אחד גוון שונה בעבודה אם בראיה אם בשמיעה (בחינת

²² עמ' 31.

²³ עמ' 65.

²⁴ עמ' 31.

אמונה) ואם במוח (אין הכוונה המוח המתמטי אלא ראייה בעומק הדבר בהכרה אמיתית ואכמ"ל).²⁵

בקטע זה פותח הרב עמי במעין התלבטות בין שתי דרכים להביט על הלימוד. ניתן לראות את הלימוד וההבנה ככלים להגיע לנשמת המילים והאותיות. אך ישנה דרך שמבינה שתפקיד הלימוד הוא מעבר לכך: ההבנה מכניסה את הלימוד אל ליבו של הלומד ומבטאת את פנימיותו. הכנסה זו אל הלב, היא העלאת האותיות והפיכתן מדברים עקרים לדברים חיים. ההסתכלות לתוך הדברים באה יחד עם קירוב בין האדם והתורה והכנסת הלימוד אל הלב. הירידה לעומק הסוגיה (או העלייה לרומה), מכניסה את התורה אל הלב ומקרבת בין האדם והתורה. חידושי התורה היוצאים מקרבה זו מביעים אולי יותר את ה'שירה' שבתורה. תפיסה זו של הלימוד מופיעה בדברים שכתב לפני כן, במיוחד בקטע שהובא קודם:

ושוב עולה כי השאלה של דרך הלימוד. האם ללמוד עיון או גם להקדיש לבקיאות שאינה ממלאת את חדרי הנפש אור הבוקע מן האותיות ומתרום אל הררי קודש מכתב א-לוהים החרות על לוח הלב.²⁶

האור הבוקע מן האותיות עולה מצד אחד אל הררי קודש, אך מצד אחר זהו מכתב א-לוהים החרות על לוח ליבו של כל לומד. אם כן, הרב עמי מתאר כעין שלבים שונים ללימוד. לימוד עיוני היורד אל לב הסוגיה ומחפש שם את החיבור אל האדם הלומד, חיבור שמאיר מחדש את התורה וממלא את חדרי הלב. בסוף דבריו הרב עמי מרחיב ומסביר מעט יותר מהי 'הסתכלות לתוך הדברים'. הדרך לרדת לעומק הסוגיה ולחבר אותה אל לב האדם, אינה עוברת רק בידיעת התורה, אלא גם בידיעת העולם והנפש ובדרכי עבודה רבות. אם כן, לימוד התורה העיוני הסברתי של הרב עמי הוא חוויה עשירה הן במובן השכלי בתחומים שונים של ידע, והן במובן התחושתית ברגישות החושים השונים. חוויית לימוד התורה משלבת את התורה יחד עם האדם ועולמו.

לאחר השירות הצבאי

עד כאן נגענו בקצרה בלימודו העיוני של הרב עמי. אך העיסוק בסברות, על אף עומקן ועוצמתן, לא הצליח לספק את רוחו:

²⁵ עמ' 88.

²⁶ עמ' 71.

שורות מענית זרעי הלכות
 פרחו בין אצבעותי.
 מגדל יצירת משיכת סברות
 קרעו גידי פני.
 הורידו דם פסו פני תרלים.
 עד מתי יבש בגהינום,
 עד מתי אמותה לאידם ואדם.²⁷

שורות קשות אלה כתב הרב עמי לאחר חזרתו לישיבה משירותו הצבאי,²⁸ מתוך הרגשה של שקיעה ומועקה בעולם הסברות הישיבתי. למרות אהבתו לעומקן של הסברות, עולם הסברות היה נראה בעיניו כעקר וכממית, הוא לא חש כבעבר את 'מילויי חדרי הלב' אותו ביקש בלימודו. כך ניסח זאת במחברתו: "יש לי בעיה במתודיקה של לימוד, הן בדרך העיון הסברתי והן בעומק הבקיאות".²⁹

בכתיבה שלאחר הצבא עולות שתי נקודות שמפריעות לו בדרך הלימוד העיונית, שבהן הוא מרגיש שהיא מצומצמת והוא רוצה להרחיב אותה: הבקיאות והפשט. בשלושה קטעים בדבריו לאחר השחרור הוא פורס את מחשבותיו בנושא:

א: בלימוד מדריכה את מנוחתי צורת הלימוד. שיטת הלימוד הישיבתית מפשיטה סברות עד כדי הקצנה. האם מטרה של לימוד צריך להיות הגעה ללב הבעיא? שורש הנשמה של המושג הנתפש? הצעה הנלמדת? מצד אחד זאת גדלות הלימוד של אחרוני האחרונים (ר' שמעון גר"ח גרי"ז וכד') על קודמיהם ואכן שמעתי שאמר הרב קוק ששיטה זו יש בה מפנימיות הקבלה. ונכון הוא במידה מסוימת. שיטה זו מנסה להציג את מושא הבעיא באור בהיר השוטף את הסוגיא. אך מצד שני האם זו הדרך אשר עוקרת את הפשט ע"י הפיכתו למושא בלתי נתפס בעין [בלב הוא נתפש לא רק בשכל דקות הסברא היא רק בלב], האם אינה עוקרת את פשטי הכתובים ממטרתם לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא? האם אין שיטה זו פגומה? הדבר צריך אצלי ליבון יתר לא בתור בעיא פילוסופית אלא בקשר לבעית הלימוד שהוא תמצית השהות בישיבה.³⁰

²⁷ עמ' 80.

²⁸ בתקופתו שירותם הצבאי של בחורי ישיבות ההסדר התחלק לשני שלבים. דברים אלו הוא כתב לאחר השלב הראשון של השירות.

²⁹ עמ' 65.

³⁰ עמ' 65.

ב: שוב עולה בי השאלה של דרך הלימוד. האם ללמוד עיון או גם להקדיש לבקיאות, שאינה ממלאת את חדרי הנפש אור הבוקע מן האותיות ומתרומם אל הררי קודש מכתב א-לוהים חרות על לוח הלב. ואף כל אדם שנפשו יפה והוא שואף להתבדל מהאותיות לעמוד בדרגת אור המקיף ימצא את האור המקיף באותיות והאור שיתפשט מהן החוצה בחינת אותיות ועירות שבספר תורה שהאש הלבנה פולשת לתוכן.

תוכן הבקיאות נמוך במדרגתו מזה כי הוא אותיות ללא האור המקיף שבהם אך ברגע שידע אדם הרבה בקיאות יוכל לפרוש את הגליון הענק של המוני הפרטים ומהם יצא אור אחדותה של תורה אך בלימוד פרטים של כל הלכה לדקדוקיה לא ימצא האור אלא בעיון יוצא ששכר גדול מצפה ללומד המוני הפרטים כי הוא יוצר את האור המקיף של כל התורה, ואכמ"ל.³¹

ג: איני יודע כ"כ דברים הלילה כה ארוך לכתוב דברים לאור מנורה אין טעם אפילו להעלותם על הכתב אולי בכ"ז כדאי להסיר את מועקת הלב בעיית הבעיות היא דרכינו בלימוד כה נדוש הדבר אך אנשים החובקים עולם בידעיותיהם כמעט ואינם זאת היא אחת מתוצאות היותר קשות שהולידה דרך לימודו של הגר"ח והגר"ש שהובילו ונתנו דרך מיצוי עמוק לסוגיא אולי תפקידו של הדור למצות דברים ע"י ההיקף ולא בראיה מקומית תארו לכם מהלך רב חיימי שגורף את כל מערכת חו"מ עמו לכללים מתומצתים וערוכים בצורה ביקורתית קשה לי בגלל מרורי הלב של חוסר הסברא הפנימית ללמוד בצורה מקומית אני מנסה להגיע מן הסברא אל הדברים ולא מתוך האינטואיציה זו בעיה כללית העושה את לימוד העיון לדבר של חריפות ובוהק (אמיתי אך חיזוני ואיני חפץ להאריך) לא כתבתי על מה שעלה על הלב אך ניחא.³²

שלושה קטעים אלו נכתבו במשך השנה הראשונה של הרב עמי בישיבה לאחר הצבא. בשלושת הקטעים האלו מתאר הרב עמי את לבטיו בלימוד לאחר הצבא ואת הקושי בחזרה ללימוד העיון בו היה שקוע קודם הגיוס. הרב עמי מנתח את דרך הלימוד הבריסקאית ומבקר אותה, ואף מעלה דרך לימוד המועדפת עליו. את דרך הלימוד הישיבתית-בריסקאית³³ הוא מתאר כההליך הפשטה היורד לשורש הנשמה של המושג. לימוד המוביל לעומק ותרות על הלב, תיאור הממשיך את דבריו על דרך הלימוד קודם הגיוס. דרך זו אמנם עומדת על יסודות המושג, אך מתוך כך מתנתקת מהמרחב ממנו המושג יצא - מתוך פשט הסוגיה.

³¹ עמ' 71.

³² עמ' 81.

³³ הוא לא מחלק בין הדרך הבריסקאית והטלואית, למרות שלמד אצל הרב שג"ר שכן מחלק ביניהם.

בשלושת הקטעים הרב עמי לא מבקר את עומקה של הסברה הבריסקאית או את הדרך שלה לליבו של האדם, אלא את מידת הקשר שלה לפשט הכתובים ולרוחבה של התורה.

בקטע הראשון, הרב עמי מעלה את הפסיקה כמוטיבציה חלופית ללימוד העיון. מטרתם של פשטי הכתובים 'לאסוקי שמעתא אליבא דהילכתא', ולכן ניתוקו של לימוד העיון מפשט הסוגיות מוליד את ניתוקו של העיון מהפסיקה ובכך מאבד את שלמותו. דרך לימוד שלמה צריכה, יחד עם העיון והירידה לעומק ופנימיות הסוגיה, להיות נטועה גם בצד החיצוני הפשטני ה'נראה לעין' שלה, ואף להעלות מתוך הלימוד הזה פסיקה להלכה. דרך לימוד שאינה כזו הרי היא פגומה. בקטע זה הרב עמי לא מעמיד את הפשט כתחליף לעוצמת לימוד העיון אלא כחלק נצרך ומחייב בלימוד הגמרא.

בשני הקטעים הבאים הרב עמי לא עוסק בפשט ובפסיקה אלא ביחס בין לימוד העיון ולימוד הבקיאות. בקטע השני הוא פורס את עומק לבטיו בשאלה האם להשקיע יותר בלימוד העיון או יותר בלימוד הבקיאות. הרב עמי מתאר את הלימוד במושגים קבליים חסידיים: לימוד העיון הוא האור המקיף של האותיות השחורות, האש הלבנה שחודרת לתוך האש השחורה; לימוד הבקיאות, לעומת זאת, הוא האש השחורה, לימוד ללא אור.

בהסתכלות זו אין ספק שישנה עדיפות ללימוד העיון, מבחינת ההארה שהוא נותן ללומד. מנגד, לימוד הבקיאות נותן רווח שלא קיים בלימוד העיון - אור אחדותה של תורה, אור שלא ניתן להגיע אליו אלא על ידי הידע המאפשר את פריסת הגיליון הרחב הכולל את המון הפרטים.

הרב עמי מעמיד את הידע מול הלימוד: הידע היוצא מהבקיאות מול הלימוד המעמיק של לימוד העיון. בסוף הקטע הרב עמי מחבר בין שתי צורות הלימוד. האדם שמצליח מתוך הידע הבקיאותי הרחב ללמוד את המוני הפרטים, מצליח, בעצם, להגיע לאור המקיף של כל התורה ושכר גדול מצופה לו. הרב עמי לא מתעדף דרך אחת על פני השנייה, אלא מבקש לשלב אותן זו בזו.

בקטע השלישי אנו מוצאים חיזוק והעצמה של דרך השילוב בין העיון והבקיאות. קטע זה נכתב בשעות הלילה המאוחרות ואולי משום כך הוא לא בהיר כל צרכו.

בזמן כתיבתו היה הרב עמי שרוי ב'מועקת הלב', והוא קיווה לפרוש את הדברים המעיקים על ליבו. במהלך הכתיבה נמשכה כתיבתו פעם נוספת לעיסוק בלימוד העיון, ולא לגמרי ברור מה עלה על ליבו.

בכל אופן, את לימוד העיון הוא שב ומגדיר כלימוד הממצה את הסוגיה, אך חסרונו הוא בזה שהוא לא נוגע ברוחבה. אין "אנשים החובקים עולם בידיעותיהם". חלומו של הרב עמי הוא להעמיק ברוחב בקיאותי: "מהלך עיוני רב חיימי על כל חו"מ". אם כן, הכיוון של איחוד הבקיאות והעיון ממשיך גם בקטע זה, וכאן אף מוקצן החיסרון של לימוד העיון. לטענתו, הלימוד המקומי כלל לא מצליח להגיע לסברה פנימית מספקת.

סוף דבריו בקטע השלישי קשים להבנה, אסביר אותם כפי הבנתי: הרב עמי מעמיד שתי דרכים להגיע אל ה'דברים'³⁴ - מתוך סברה או מתוך אינטואיציה. נראה שהפער בין שתי הדרכים טמון בהיקף הלימוד. לימוד מתוך היקף יעלה סברה פנימית שתאפשר להגיע אל ה'דברים'. לעומת זאת, לימוד מקומי לא יאפשר להגיע לידי סברה פנימית ויצריך התבססות על אינטואיציה שתצור בוחק וחיפוף חיצוניים אך לא תגיע לפנימיות הדברים.

בשלושת הקטעים האלו ניתן לראות הלך חשיבה שהולך ומברר את היחס בין לימוד העיון המעמיק לעמידה מול רוחב התורה, שבאה לידי ביטוי דרך לימוד הבקיאות. לעניות דעתי, ניתן אולי לראות בקטעים תהליך התפתחותי, שמצד אחד, הולך ומערער את ייחודו ושלמותו של לימוד העיון, ומנגד, מקרב את לימוד הבקיאות אל העיון. בקטע הראשון העיון עומד מול הפשט, העומק הפנימי ומול ההלכה החיצונית. בקטע השני, העיון, מצד עצמו, כבר לא מצליח להגיע לכלל האור המקיף של התורה, אליו ניתן להגיע דרך שילוב הבקיאות. בקטע השלישי לימוד העיון המקומי מתואר כקשה, והרב עמי רואה את עיקר הלימוד בדורנו ביצירת לימוד עיוני בעל רוחב בקיאותי.

³⁴ נראה שכוונתו לנ"מ הלמדניות או ההלכתיות של הלימוד.

דרך הלימוד העולה מתוך המחברות

בשלב זה, דומה שניתן לספר מחדש את סיפור לימודו של הרב עמי בשנותיו בישיבה. מיום כניסתו לעולם בית המדרש עלה לפני הרב עמי אור התורה - הסוד הבוקע מבין אותיות הגמרא. במהלך הלימוד הרב עמי עמל על הדרך המובילה לקבלת אור זה. הוא התעמק בהבנה ובעיון המחברים את האדם, העולם והתורה, לעבר גילוי של הסברות היוצאות מלימוד והחזרות ונחרתות בליבו של האדם. אלא שלאחר השירות הצבאי,³⁵ העולם הרוחני העמוק של הסברות כבר לא סיפק אותו בבלעדיות והוא ביקש לימוד המחבר בין הפשט והעומק, העיון והבקיאות. הבקיאות מרחיבה את לימוד העיון ומקשרת אותו בחזרה לפשט הסוגיה, ומתוך כך מביאה להארה גדולה יותר.

אך גם לאחר שכבר נפגש עם עולם התורה וניסח את מחשבותיו עליו, עדיין עמד הרב עמי בהשתאות לנוכח התורה ואורה. הרב עמי אהב וכמה ללימוד. דרך הלימוד הוא נפגש במורה עתיק מיני קדם שעליו הוא מתרפק באהבה:

דוֹכָב אֵלַי סוּד דֶּךָ גְּמָרָא,

אֶת כָּל נְשֻׁמְתוֹ הַפְּרִיחַ אֵלַי,

שְׂרָשְׁרוֹת מִלִּיּוֹ חֲרוּזֵי פְּנִינִים.

חֲרָשׁ נְתַתִּי לוֹ אֶת מִלִּי,

בְּרִיפּוֹק אֶהְבֶּה שֶׁל תְּלָמִיד,

אֵלַי מוֹרָה עֵתִיק מִינֵי קָדָם.

מֵהַדִּי מְעֵשָׂה סִינֵי וּבְרֵאשִׁית,

נְעוּר זֶה שְׁנוֹת אֶלְפֵי לֹא אָבָק וְלֹא רָדָם.³⁶

עד כאן עמדנו על התהליכים הפנימיים בלימודו של הרב עמי כפי שעולים מתוך מחברותיו ושיריו, אך העיקר חסר מן הספר. כפי שכתב במחברת תנועת הלימוד ותנועת הכתיבה שונות הן זו מזו ואף סותרות. אם כן הניסיון להבין את עולם

³⁵ במחברת ה' ישנם קטעים רבים מזמן השירות הצבאי עצמו, בהם עולות התמודדויות מוסריות ואישיות שהרב עמי עבר במהלך השירות. יכול להיות שיש קשר בין התהליך שעבר בצבא ובין השינוי שעבר ביחס ללימוד. על התמודדויות של בחורים לאחר הצבא עם לימוד הגמרא כתב אלהנן ניר מאמר בשם 'יוצא מגדר אנושי' במוסף שבת של מקור ראשון, 15.3.

³⁶ עמ' 36.

הלימוד מתוך עולם הכתיבה הוא חסר. על דרך הלימוד שהלך בה, למדתי יותר מכל מדיבור עם תלמידיו וחבריו.

חברים וּפְתָבִים: לימוד משלב

חלק זה של המאמר יעסוק בדרך לימודו של הרב עמי כפי שהיא מתוארת על ידי אנשים שהיו בעלי נגיעה לימודית אתו, וכן כפי שעולה מתוך מאמריו המעטים. הדברים מבוססים על ראיונות שערכתי עם שבעה אנשים שהכירו היטב את הרב עמי בתקופות שונות וכן עם המאמרים שכתב.³⁷

המכנה היסודי המשותף בכל התיאורים של הרב עמי הוא תיאור אהבתו ללימוד והתמדתו הגדולה.³⁸ מעבר לתיאורים אלה, המאפיין הבולט של לימודו, כפי שמעידים תלמידיו, היה האיחוד והשילוב: הרב עמי שילב בלימודו עולמות שלא תמיד דרו בכפיפה אחת.

רבים מהדוברים תארו את השילוב בין לימוד העיון המעמיק ובין הלימוד הבקיאותי הפשוט עליו דיברנו לעיל. הרב בעז רויטל, גיסו של הרב עמי שלימד במקביל אליו בישיבה, מספר שהיו תלמידים שנמשכו לצד העיוני והמורכב בלימוד של הרב עמי, ולעומת זאת היו תלמידים שנמשכו דווקא אל אהבתו ללימוד גמרא בפשטות. לעניין זה ניתן להוסיף גם את לימוד ההלכה. עוד מימיו בישיבת הכותל, במקביל ללימוד העיוני, עסק הרב עמי באינטנסיביות גם בלימוד הלכה. כאשר הקימו הרב בני והרב עמי את הכולל בעתניאל, תכנית הלימודים כללה שילוב בין לימוד ההלכה בתכנית דייונות ולימוד עיון.

נראה שבשילוב זה ניתן למצוא הדים לדברים שכתב במחברותיו בשיעור ד', על הרצון לחבר את לימוד הבקיאות ולימוד העיון, על אף חוסר החיות המסוים שחש

³⁷ הרשימה המלאה מובאת במבוא לעיל.

³⁸ כפי שתיאר זאת הרב בעז רויטל בהספד ה'שלושים' לרב עמי: "יש אדם שפשוט בתורתו יהגה יומם ולילה הוא והתורה הופכים להיות אחד, אחד ממש"; או כפי דברי מיכי מרק: "הוא היה עמוד התווך של בית המדרש, כל שעה שהיית נכנס הוא היה שם".

בלימוד הבקאות.³⁹ אך גם בעולמו העיוני, שהיה עיקר עולמו, שילב הרב עמי עולמות שונים. את העולמות הללו ניתן לחלק לשלושה לפי נושאים שונים: א. עושר המקורות בהם עסק בעיון. ב. שילוב של עולם המחקר בעולם הלימוד. ג. שילוב של הסברה הטבעית עם הסברה הלמדנית.

עושר המקורות

לימודו של הרב עמי היה מיוחד מאוד בעולם הישיבות בעיסוקו העיוני במרחב גדול של מקורות חז"ל. בנוסף לעיקר לימודו של הרב עמי בבירור סוגיות הבבלי והראשונים, הוא עסק בעיון גם בשאר מקורות חז"ל ובדגש על התלמוד הירושלמי ומדרש רבה: בירושלמי העביר חבורה מדי בוקר,⁴⁰ ואילו בימי שישי העביר חבורה במדרש.

בשני נושאים אלו התאפיין לימודו בניתוח מדויק של המקורות⁴¹ ובלמוד עיוני ושיטתי שלהם.⁴² בנושאים אלו פרסם הרב עמי מאמרים קצרים ב'גולות' - כתב העת של ישיבת עתניאל.⁴³

הרב עמי היה מהראשונים שנתנו מקום משמעותי ללימוד עיוני ושיטתי של התלמוד הירושלמי, דבר שעד היום אינו מקובל. לדברי הרב בני, עיסוקו של הרב עמי בירושלמי התפתח בשנים שלימד בעתניאל. הרב עמי הסביר את אהבתו לירושלמי בכך שהוא אוהב את סברותיו הפשוטות והישרות.

³⁹ לדברי תרצה, לימוד ההלכה לקראת המבחנים היה לא פשוט לרב עמי בגלל חוסר החיות שבו. הרב בני סיפר שלאחר כמה שנים הם הבינו שנפשם נמצאת יותר בלימוד העיון ופחות בהלכה וויתרו על תכנית הדיינות.

⁴⁰ גם אל הדרך ממנה לא שב, יצא מיד לאחר החבורה בירושלמי.

⁴¹ עם שילוב של כלים ומתודות מחקר, כפי שאגע בהמשך הדברים.

⁴² כך נראה גם מהתיאורים של הלימוד, וגם מהדפים אותם הכין לקראת השיעור השמורים בביתו.

⁴³ על הירושלמי התפרסמו שני קבצי הערות: א. 'רסיסי ירושלמי' (גולות א, תשנ"ג): דוגמאות

קצרות על פערים שבין הבבלי והירושלמי, המנסות לתת כיוון על הבנת הפערים בין התלמודים.

ב. 'הערות על ירושלמי גיטין' (גולות ד, תשנ"ו) - הערות על סדר ירושלמי גיטין שנלקחו מכתביו

ופורסמו לאחר מותו. (מצאתי בביתו הכנה של הערות גם על מסכת שבת. העורכים מעירים שנראה

שהרב עמי היה בפתח של חיבור רחב יותר על הירושלמי אלא שלא זכינו). מפירות לימוד המדרש

הוא פרסם בחייו ג"כ שני מאמרים: א. סיפור השטן במדרש רבה ובתנחומא (גולות ד, תשנ"ו) -

השוואה בין גרסאות שונות של סיפור מפגש השטן עם אברהם לפני העקדה. ב. למשמעותם של

הייסורים באגדות חז"ל (גולות ג, תשנ"ה) - הצגת התמודדויות שונות באגדות חז"ל עם נושא

הייסורים.

מעט על אופי לימוד הירושלמי של הרב עמי אנו יכולים ללמוד מדברים שבחר לפתוח בהם את אחד משני הפרסומים שלו על תלמוד זה:

[...] אגרת⁴⁴ זו מלאה ברצון להתעמק בלימוד הירושלמי ולקלוט את עניינו המיוחד. הלומד את הירושלמי בפנים של עמל של ברור דברי תורה, רואה מצד אחד את נכונותם של דברי הרב אך גם היבטים אחרים בלימוד הן בהשוואות שונות ומגוונות לבבלי והן צורות לימוד אחרות והן בנושא בדיקת נוסח הירושלמי [...]⁴⁵

הרב עמי סומך את לימוד הירושלמי לדברי הרב קוק באגרת. הרב קוק באגרת רואה את התלמוד הירושלמי כמושפע מהנבואה וככזה הוא לא נזקק לבירורים ארוכים. הסתמכותו של הרב עמי על אגרת זו מראה שמה שמשך אותו ללימוד היה הסברות הפשוטות והדיונים קצרים, דבר המאפיין את הירושלמי.⁴⁶ מעבר לזה, הרב עמי העיד על עצמו שהגיע ללימוד הירושלמי 'בפנים של עמל של ברור דברי תורה'. לימוד הירושלמי לא בא רק כהוספה ללימוד הבבלי אלא כלימוד עצמאי מצד עצמו, מתוך עמל ובירור. לכן, נדרש מהלומד לימוד ענייני ורציני של הירושלמי כפי שהוא. משמעותם של דברים אלו בעיני הרב עמי הייתה בעיסוק בכתבי יד ובירור נוסח הירושלמי.

ביחס ללימוד המדרש: עצם לימוד מדרש לא היה חידוש של הרב עמי, אלא כמעין המשך מסורת של הרב הדרי, שהעביר שיעור במדרש בשיבת הכותל בימי שישי. כאמור, גם את המדרש הרב עמי למד בצורה שיטתית ומדויקת,⁴⁷ דבר שלא היה מקובל בעולם השיבות.

מחקר ושיבה

השילוב השני שבלט בלימודו של הרב עמי היה השילוב בין עולם המחקר ועולם השיבה.

⁴⁴ המאמר נפתחת בציטוט של דברי הרב קוק באגרת קג' על לימוד הירושלמי.
⁴⁵ בפתחה למאמר 'רסיסי ירושלמי'.

⁴⁶ כפי שהרב קוק כותב באגרתו והרב עמי מצטט: "ע"כ בא", שהיא מקום הנבואה, יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית וא"צ כ"כ אריכות בירורים, והיינו "אוירא דא"י מחכים" (אגרות הראי"ה חלק א' אגרת ק"ג).

⁴⁷ צחי ריינמן, במאמר שפרסם לאחר הירצחו של הרב עמי, התייחס לדרך לימוד המדרש של הרב עמי בשיעוריו: "הוא [הרב עמי] התייחס לאגדות שבגמרא ולמדרשים בצורה רצינית, שמחייבת עיון יסודי ומעמיק, לימוד ממשי ולא קריאה מהירה, סתמית".

בדורות האחרונים דרך הלימוד המחקרית-ביקורתית בלימוד הגמרא עומדת כשיטה בפני עצמה, ומתח קיים בינה ובין עולם הישיבות. בעוד שהישיבות לומדות את הסוגיות במבט הלכתי פנימי ולא ביקורתי, המחקר מנתח את הסוגיות התלמודיות וההלכתיות בכלים ביקורתיים, פילולוגיים, טקסטואליים והיסטוריים.⁴⁸

בשנים בהן למדו הרב בני והרב עמי בחברותא, יחד עם הלימוד הישיבתי הם נתנו מקום מכובד בלימודם גם לניתוח ההיסטורי והמחקרי של הסוגיות, דבר שכלל לא היה מקובל באותה תקופה בעולם הישיבות. גם בלימוד הירושלמי והמדרשים וגם בלימוד הבבלי השתמש הרב עמי בכלים ומתודות מחקריות.⁴⁹ בנוסף לשימוש בכלים המחקריים, הרב עמי היה נוהג ללכת להרצאות, בהן נחשף לעולם המחקר.

אולם, עיסוקו של הרב עמי בעולם המחקר התלמודי, לא הגיע כסתירה לדרך הלימוד הישיבתי או כאלטרנטיבה, אלא כהעשרה והעצמה לה. לדעתו של הרב עמי, סברה למדנית שניתן להוכיח בצורה יפה מפשט סוגיה מקבלת משנה תוקף ואף הופכת להיות יותר פנימית לסוגיה.⁵⁰ לעומת זאת, סברה שהיא רופפת בפשטי המקורות יש בה משהו מעט רופף וחיצוני לסוגיה.⁵¹ נראה שהרב עמי כלל לא ראה את המחקר ואת הלימוד הישיבתי כשתי דרכים, אלא כדרך אחת המובילה אל אמת הסוגיה.

תורת חיים

השילוב השלישי, שעולה, אולי בצורה החזקה ביותר, מעדויות תלמידיו, הוא הניסיון המתמיד לחבר בין החיים הפשוטים ובין לימוד התורה. תלמידיו וחבריו מעידים שגם בתוך העיסוק הלמדני בסברות השכלתניות והמורכבות, הרב עמי רצה שסברותיו לא יהיו מנותקות מן המחשבה הנורמאלית הטבעית והפשוטה,

⁴⁸ על מתיחות זו ראה מנחם כהנא, 'מחקר בתלמוד באוניברסיטה והלימוד המסורתי בישיבה', בתוך: בחבלי מסורת ותמורה, רחובות תש"ן, עמ' 142-113; דניאל שפרבר, 'בין לימוד ישיבתי ללימוד מדעי', בתוך: מים מדליו, עמ' 352-343; חיים נבון, 'הלימוד הישיבתי ומחקר התלמוד האקדמי', אקדמות, ח, עמ' 143-125; הנ"ל, 'מענה למגיבים', אקדמות, ט, עמורים 201-195.

⁴⁹ במאמריו שפרסם ב'גולות' בולט שימוש רב בכתיב יד, ריבוד הסוגיה, תשומת לב לעריכה של בתי מדרש שונים. מעבר למאמרים הרב בעז רויטל האריך לתאר כיצד הרב עמי עמל לדייק כל סברה במדויק בלשון הסוגיה.

⁵⁰ כדברים האלה אמר לי בשם הרב עמי הרב בעז רויטל.

⁵¹ כלשונו של הרב עמי במחברתו שהובאה לעיל.

אלא יהיו מוכנות בפשטות, ישתלבו בחיים וינבעו מהם. כאשר הרב עמי התבונן בסוגיה אותה הוא למד, הוא ניסה למצוא את ההסבר הפשוט והטבעי לאותה הסוגיה.

לדברי הרב בני, כאשר הם למדו יחד הם לא חיפשו בהכרח את הירידה לעומק הדברים אלא את הסברות של ה'קומונסנס' - השכל הישר. הרב יהודה גליק מצטט שהרב עמי נהג לומר "הסברות צומחות מהחיים". בנוסף לכך, הוא מתאר את דרכו של הרב עמי בלימוד סוגיה ככזאת שמטרתה להחיות ולשחזר את המציאות שממנה הסוגיה צמחה וכך הסברות צמחו ממילא.⁵² סברות אלה נטו במידה רבה לכיוונים והסברים פסיכולוגיים ואנושיים.

טבעיות ופשטות

השילוב שבין החיים הפשוטים ולימוד התורה לא התבטא רק בתוכן הלימוד, אלא נכח גם בגישה בה הרב עמי שילב בין לימוד התורה לבין המרחבים השונים של חייו - הבית, המשפחה, הנגינה ועוד.

עוד בהיותו תלמיד, אהבתו הגדולה ללימוד לא המעיטה את אהבתיו הגדולות מלפני הישיבה - הטבע והחליל.⁵³ גם לאחר חתונתו, הבית לא סתר את הלימוד ואף לא הפריע לו אלא היה חלק ממנו ונתן לו כוח ועוצמות. שני העולמות, הבית והישיבה, השתלבו זה בזה והעשירו זה את זה. גם בבית הרב עמי היה עסוק בלימוד: הבית היה פתוח בפני התלמידים, אפילו לשם דיבורים וצרכים אישיים,⁵⁴ והרבה מהשיעורים התקיימו בו. מנגד, גם בזמן שישב בבית המדרש היה קשוב לצרכי הבית ונענה לכל צורך ובקשה שבאו משם.

אם כן, עולמות שונים שאצל רבים נראים כמנוגדים זה לזה שולבו אצל הרב עמי: הבית והחיים עם התורה והישיבה, החשיבה הפשוטה והסברה הלמדנית, המחקר והלמדנות הישיבתית, לימוד בבלי ומפרשים יחד עם לימוד מקורות חז"ל נוספים.

⁵² הרב בעז רויטל מתאר בצורה דומה שחלק נכבד מזמן השיעור הרב עמי היה מתאר לפני התלמידים את המציאות של הסוגיה, ונותן עושר של דוגמאות המעוררות לחיים את הסברות שבה.

⁵³ כפי שאאריך בהמשך העבודה.

⁵⁴ פתיחת הבית לפני התלמידים, היא חלק מתפיסה שלמה של יחסי רב-תלמיד שהרב עמי והרב בני הובילו בישיבת עתניאל. דרך זו ראויה לעיסוק רחב יותר מצד עצמה.

אך מעבר לעצם השילוב בין העולמות השונים, חלק מרכזי באופי המיוחד של לימודו של הרב עמי היה באופי השילוב בין הדברים. שילובים אלו לא באו מתוך מתח או דיאלקטיקה אישית, אלא מתוך 'טבעיות' פשוטה. הרב עמי כלל לא ראה פער או סתירה בין הדברים. צמד המילים 'טבעיות' ו'פשטות' חוזר שוב ושוב בפי כל אדם שמתאר את הרב עמי.⁵⁵ לבושו של הרב עמי היה לבוש פשוט, וגם דרך התנהלותו בקרב תלמידיו הייתה פשוטה, ללא בקשת גינוני כבוד.

גם בלימודו ביקש הרב עמי את הפשטות, את החשיבה הפשוטה שנובעת מקריאה ברורה של הדברים כפי שהם ולא ע"י דחקים חיצוניים - ומתוך דרך טבעית ופשוטה זו יעלה ויצמח עולם עשיר של חיים. הסברות אמורות לנבוע מפשט הגמרא ולא להתלבש על הסוגיה בצורה לא טבעית, ולכן העיסוק המחקרי עוזר לכוון לסברה הטבעית של הסוגיה. הסברות אמורות לנבוע גם מהחיים הפשוטים, ולכן היה קשה לו לקבל סברה מתוחכמת שאינה מתיישבת על השכל הישר.

נראה שגם את לימודי הבקיות וההלכה של הרב עמי ניתן לראות על רקע זה. לימודי בקיות והלכה הם לימודים שאינם עוסקים בירידה לעומק הדברים אלא מתמקדים ברובד הפשוט, הטבעי והמעשי יותר. את העיסוק בלימוד הירושלמי קישר הרב עמי עצמו לחיפוש הסברות הטבעיות של תלמוד זה, וכך גם לגבי המדרש. כך כתב בפתחה למאמרו האחרון 'למשמעותם של ייסורים בספרות חז"ל':

רווח גדול יש בצורת כתיבתם של חז"ל (את האגדות והמדרשים), לעומת ההוגה או הפילוסוף הכותב מערכה מופשטת. בחז"ל קרובים הדברים מאוד אל העולם הממשי, ואפשר לראות ביתר בהירות כיצד עקרונות מופשטים מתיישמים בעולם המעשה.⁵⁶

לסיכום, דרך לימודו של הרב עמי כפי שהיא נראית לפנינו, משלבת בתוכה עולמות שונים וחדשים שאינם באים יחד בדרך כלל ואינם מתיישבים בקלות זה

⁵⁵ הרב בעז מעיד שגם הרב עמי דיבר הרבה על טבעיות ופשטות.
⁵⁶ 'למשמעותם של הייסורים', גולות ג', עמ' 187.

עם זה, אך שילובם נבע מרצון עז להגיע אל לימוד טבעי ופשוט יותר המכוון לפשט הגמרא ולטבעיות החיים.

נראה שדברים אלו, שעלו בעיקר מפי אנשים שפגשו את הרב עמי בתקופתו כר"מ בעתניאל, מקבלים חיזוק ואישוש מהדברים שעלו מן המחברות האישיות בהן עסקנו בפרק הקודם. ראינו שכבר בשיעור ב', הבין הרב עמי שבלימוד העיון יש לשלב בין 'האדם, העולם והתורה'. לימוד העיון אינו תחום העומד מצד עצמו ומנותק מהעולם, אלא הוא מתקשר בצורה משמעותית עם העולם והלומד. מאוחר יותר בחייו, בשיעור ד', חשש הרב עמי מניתוק של לימוד העיון מפשט הסוגיה ורצה ליצור שילוב בין לימוד העיון והבקיאות. אם כן, את העקרונות אותם הרב עמי ניסח לעצמו בלימודו האישי בשנות לימודיו בישיבה, מימש אחר כך כאברך וכר"מ.

פרק ב'

בפרק הראשון תיארתי את דרך לימודו של הרב עמי בדרך סינכרונית, כדבר העומד בפני עצמו.

בחלק זה אתיחס ללימודו של הרב עמי, בדרך דיאכרונית, כחלק מהקשר רחב יותר של דמות וסביבה. אפתח בתיאור חלקי של אישיותו ודמותו של הרב עמי כפי שהתפתחה גם בשנים שלפני הגיעו לישיבה ובהצגת דרכו בלימוד כנובעת ממנה וכעומדת מולה. בשלב שני, אתיחס ללימודו של הרב עמי בהקשר של עולם הלימוד בסביבה בה למד, ישיבת הכותל.⁵⁷

הלימוד כחלק מדמותו של הרב עמי

ילד מואר

הרב עמי נולד בשנת 1960 במושב החקלאי-שיתופי, שבי ציון, שנמצא במישור החוף צפונית לחיפה ומעט דרומית לנהריה. שבי ציון אינו מושב דתי, כך שעל

⁵⁷ בחלק זה, איני מתיימר לתאר את דמותו של הרב עמי במלואה אלא לגעת בצדדים בדמותו היכולים להסביר את לימודו. המקורות לחלק זה, כבפרק הקודם, הם המחברות האישיות של הרב עמי, הראיונות אותם ערכתי, והזיכרונות שהועלו באזכרות השונות.

אף שמשפחתו הייתה דתית הוא לא גדל בסביבה דתית ולא היה חלק מהחברה הציונית-דתית.

למרות העובדה שגדל במושב חקלאי, מילדותו ניחן הרב עמי ברוח חזקה יותר מאשר בגוף חזק.⁵⁸ הרב עמי הרבה לקרוא וללמוד בילדותו והיה בעל תפיסה מהירה וזיכרון טוב, כך שהיה בעל השכלה רחבה מאוד. בילדותו למד לנגן בחליל ברמה גבוהה, ואף היה חלק מתזמורת הנוער של נהריה לזמן מה. במשך שנים הרב עמי חלם להתפתח בתחום המוזיקלי ואף שקל ברצינות לפתוח בקריירה מוזיקלית לאחר לימודיו בישיבה.

כבר מגיל צעיר ביותר⁵⁹ הביע הרב עמי את רוחו הסוערת והעוצמתית דרך כתיבת יומנים אישיים-ספרותיים ושירים. הכתיבה מילאה אצלו תפקיד משמעותי מאוד והייתה כלי לביטוי עוצמותיו הרוחניות, ששתקנותו לא נתנה להן להתפרץ.⁶⁰ בנוסף, ליבו של הרב עמי היה רגיש ופתוח למרחבים הירוקים בהם גדל ולאור השמש השוטף את השדות.⁶¹ הוא אהב להסתובב בשדות ולקבל לתוכו את יופיו ועוצמתו של הטבע. דוגמא לכך ניתן לראות בתיאור ביומנו משנת 1977:

כה נעים ללכת בשעת בין הערביים שנוטים קוי השמש הצל מתארך והכל מוצף בווהר אדמדם [...] מרחוק עומדים עצי הברושים החוסמים את הפרדסים ואם המשכתי עברתי אל שדה הכותנה אשר הוא עליו החומים והצהובים נושרים ומונחים כמרבד תחתיו וסיבי הכותנה כאילו חיכו ליד אדם שתקטפם. מה יפו באותה עת מצדו השני של השביל צמחי התירס הרכים שירוק גבעולם כמראה חריג אל מול הכותנה הקמלה הכמהה כאילו להישבר תחת סיביה [...] אך המראה הנהדר ביותר לא היה זה, אלא שדות הבור שלא נגעה בהם יד אדם, אלא רק פרחי הבר צמחו בהם וקוצים נישאים עליהם כמלך על קציניו. 'מה רבו מעשיך ה'.⁶²

עוצמותיו של הטבע מילדותו, מילאו את כל ישותו, ושנים לאחר מכן היה כמה אל השמש והמרחבים. וכך כתב באחד משיריו:

⁵⁸ כפי שניסח זאת הרב בני.

⁵⁹ את שירו הראשון חיבר בגיל 16, איני יודע מתי בדיוק החל בכתיבת היומנים.

⁶⁰ כפי שהוא כותב בכמה מקומות.

⁶¹ הרב בני סיפר לי, שכאשר כל בני גילו של הרב עמי הלכו לעבוד בגד"ש, לאור אישיותו המיוחדת, העדיפו חברי המשק לתת לו תפקיד ייחודי- הסתובבות בשדות המשק וזיהוי המזיקים המצויים בהם. כך שהתאפשר לרב עמי להסתובב בין השדות שעות רבות ולחפש אחר מזיקים- דבר שהתמחה בו בצורה יוצאת דופן.

⁶² עמ' 19.

נְכַטּוּ שְׂבָלִים יְפוֹת כְּמוֹ אֶבֶן סַפִּיר
 צְהָבוֹת מְזֵהִירוֹת כְּשֶׁמֶשׁ בְּזֵרֵיחָתָהּ
 וְשָׁכוֹר רֵיחַ שִׁירָתָהּ רִיחוֹן כִּינֹן עֵתִיק
 וְהֵלֵב מִתְמוּגָג לֹא מֵאֲהָבָה בְּפִרְיָחָתָהּ
 גּוֹאֵה עַל גְּדוּתָיו מִשְׁמָחָה מִפְּלֶאָה
 שְׂמָחָתוֹ שֶׁל אָדָם אֶל הָאֲדָמָה⁶³

חיייו של הרב עמי היו מלאים באור ובחיים עוד בילדותו, טרם נחשף לעולם התורה, הבריאה היפה האירה לפניו והוא אֶהָבָה אֶהָבָה גדולה.

המפגש עם הגמרא

הגמרא הפגישה את הרב עמי עם אור נוסף - מעבר לאור אותו חווה מהבריאה - אותו כינה 'אור עתיק'. הנינוח העתיק העולה מבין דפי הגמרא פתח לפני הרב עמי עולם נוסף שהחיה והעצים אותו, אך תמיד היה רק 'תוספת' לאור הראשון, אור השמש וצחוק ילדים, אותו חווה כבר מילדותו.

בניגוד לתיאור ההרמוני של לימודו של הרב עמי שעלה בחלק הקודם, שני העולמות שהאירו את חיייו של הרב עמי - הטבע והיופי מחד, והתורה מאידך - דחקו זה את זה ואף באו זה על מקומו של זה. מצד אחד, האפלולית של בית המדרש והאפרוריות של הלימוד לא תמיד הצליחו להשתלב יחד עם אהבת החיים הפשוטה והעוצמות דרכן הרב עמי חי את חיייו. מצד שני, התורה העניקה לו מפגש עם אור קדום ועוצמתי שלעומתו העולם נראה כחסר ברק.

בשיריו ויומניו הרבה לעסוק בפער זה בין העולמות:

חֲפָה לִי גְדִיד,
 כִּי אֲבַדְתִּי בְּנִכְכֵי עֲבָרִי,
 נִסְתִּי חֲשׁוּף מוֹסְדֵי אֶרֶץ,
 בְּכֶם שָׁקַעְתִּי בְּעוֹבְרִי.

⁶³ עמ' 111.

אל תגוד לי רע,
 כשנודתי (בלילות לא נים) על דפי גמרתתי,
 כשחפשתי בספרים נמקים הניות אבני ורבא,
 את אותו זה שצמאה נפשי.

רצתי בשדות פרמי יין,
 בשדה חטה טרם זריחה,
 בשדירת תמר פי כלתה נפשי,
 אל שיא שאיפת נפשי... אותה פריחה.

ולא נדעתי היכן היא האמת,
 הבדף בלות, אגדות קדום,
 או במקרח שדות בר בין תלם לתלם,
 מהו נכון נגידו זמים.⁶⁴

ובשיר נוסף התייחס ליחס בין השירה, אותה אהב, ובין הגמרא:

מסתכל אני בספרי הגמרא שמולי,
 מרצדות עיני אל עבר ספר שירים,
 תאמרו עולם אחר... אולי.
 ואני נגרף אליו כנחל השוטף,
 ואליו דמעותי באות.

ואני סתרחר ראשי משטף המלים,
 וחוזר אני ומסתכל בגמרא כהלום יין.
 ומתק המלים בגונניו מביאים אותי,
 אל עולם עתיק. אחר.⁶⁵

⁶⁴ מחברת ג', כח.

⁶⁵ שירים, א'.

לסיכום: מחד, לימוד התורה של הרב עמי נבע בצורה טבעית מאישיותו המבקשת אור טבעי, אך מנגד, גם הביא לסתירה פנימית בתוכו. הרב עמי התאפיין עוד מילדותו בשפיעת חיים וברוח בעלת עוצמה יוצאת דופן. עוצמות אלה הופנו בילדותו לאהבת הטבע, השירה והיופי; לאחר הגיעו לישיבה, נוסף עולם שלם עתיק שרוחו של הרב עמי כמהה אליו ואהבה אותו. שתי אהבות אלו לא תמיד הצליחו לבוא יחד.

נראה שחלומו של הרב עמי היה להגיע לשילוב בין העולמות, למצב בו לימוד הגמרא יאיר לפניו כפי שהאיר לו הטבע. וכך, האור העתיק יתחדש ויאיר ככל כפליים:

אָצְרוֹר לִי כְּנֶרְעִים אֲסוּפִים,
 אֶת שְׂדוֹתֵיהֶם שֶׁל הָעִמְקִים.
 אֶקַּח לִי שֶׁמֶשׁ, שְׁמַיִם כְּסוּפִים,
 אָצְרוֹר לִי בְּתִיק שֶׁל סִדְקִית.
 אֶפְתַּח אֶת הַצְּרוּר לִי בְּבֵית הַמְּדַרְשׁ,
 בְּסִמְטָה אֶפְלוּלִית שֶׁל עֵיר הַקְּדֵשׁ.
 הַגְּמְרָא תֵּאִיר אֲזִי בְּאוֹר פֶּה חֲדָשׁ,
 בְּעֵצָם שֶׁל פְּלֵא וְגוֹדֵשׁ.⁶⁶

הרצון להוציא את הגמרא ממקומה האפלולי ולהביא את אורה לעולם חוזר ברבים משיריו של הרב עמי.⁶⁷ בגמרא טמון עולם שלם, שירת חיים שמוסרת באותיות שחורות. הרב עמי ביקש לגלות את האור המסתתר כדי להביא לכך שאהבת הטבע והיופי ישתלבו עם אהבת הגמרא יחד לאהבת החיים.

השאִיפה לחיים והעמידה מול המוות

הרב עמי התמודד כל הזמן עם המוות. על אף שדבר זה קשה להבנה למי שהכירו כדמות שמחה, כתביו ושיריו במשך כל השנים מביעים את התמודדותו עם המוות.

⁶⁶ מחברת ג', טז.
⁶⁷ כפי שראינו על שירת הגמרא ועוד.

רגישותו הרבה העמידה אותו כל הזמן בהתמודדות מול שאלת המוות. את שירו הראשון⁶⁸ כתב בגיל 16 לאחר הירצחו של גיורא טרטנר.⁶⁹ במשך כל שנותיו, המוות והחיים היו הנושאים המרכזיים בהם עסק בשיריו⁷⁰ ויומניו.⁷¹ כחלק מהתמודדות זו עסק רבות הרב עמי גם ברצח העם היהודי בשואה.⁷²

כחלק מהמודעות אל המוות, ביטא הרב עמי בשיריו מודעות לזמן החולף ולמקומו בציר חייו.⁷³ ניתן לומר, שמתוך תודעת הזמן והמוות של הרב עמי נבעה כמיהה לחיים; הרב עמי הטמיר את העמידה אל מול המוות למפגש עם מה שמעל המוות החיים, והנצח:⁷⁴

הָלֵא תִדַע אֶת הַסּוּד לֹא לְסֵבֶל,
מִכָּאֵב הָעוֹלָם מִן הַמָּוֶת,
מִחֶרֶב מְשַׁלֵּת מְאִימָה.
דַּע שְׁמֵן הַמָּוֶת תִּצָּא בְּהִירוֹת הַחַיִּים,
וְאוֹרוֹת יִבְהִיקוּ מִנְשַׁמַּת אֵין סוֹף,
מִחֶרֶב מְשַׁלֵּת תִּפְרַח יְשׁוּעַת הָאָדָם,
מִתּוֹכָה יִבְהִיק אוֹר שְׁבַעֲתַיִם⁷⁵

נראה שדרך חיים זו - השאיפה לנגיעה בנצח, בעצם החיים - היא הדבר שמאחד את שני הצירים בחייו של הרב עמי - הטבע והתורה.

⁶⁸ מחברת ב', ג.
⁶⁹ גיורא טרטנר היה בן המושב, חניך בבני עקיבא, ובוגר התיכון בו למד הרב עמי. גיורא נהרג ברצועת עזה בשנת 1973 כאשר הרב עמי היה בן 13. הרב עמי מעיד שאת השיר כתב בגיל 16 אך יכול להיות שכתב אותו בגיל 13.
⁷⁰ ישנם כמה שירים אשר גם בהם הוא עוסק באופציה שיירצח בפגיגוע או ייהרג במלחמה, וכן כמה שירים על מה היה רוצה לאחר מותו.
⁷¹ ישנם כמה שירים שכותרתם 'מוות'. במחברת ב', א (שיעור ב') ישנו קטע יומני שבו הרב עמי מתאר בצורה עוצמתית ביותר את החיים כניסיון שהוא נפל מיסודו לשחות למעלה בים ולא לשקוע במוות.
⁷² שירי השואה של הרב עמי פחות עוסקים בחורבן שהשואה המיטה על קהילות יהדות אירופה, אלא יותר בכאבו של המוות שהביאה על היהודי הפרטי.
⁷³ כפי שכתב: "אני עומד ושומע את תקתוק החיים" (שירים י"ח).
⁷⁴ בשיר שהבאתי, ובעוד מקומות רבים, עולה שהרב עמי חווה את המוות ככאב עצום - הסופיות דקרה בו. בכמה מקומות הוא כתב שלמרות הכאב הוא ממשיך בחייו, וכן שהאושר האמיתי לא יכול לבוא ללא כאב. (ראה למשל מחברת ב', א; ד', י; ד', ד ועוד).
⁷⁵ עמ' 220. זהו אחד מן השירים האחרונים שכתב הרב עמי לפני שנרצח.

הַעֲקֹר לְהִיּוֹת כָּלוּל עִם הָרוּחַ,
 בְּמַרְחָבֵי שְׂדוֹת שֶׁל חֹטָה.
 אוּ לְהַתְעַטֵּף אֶתְּהָ בְּנֶפֶשׁ,
 עַל דֶּף גְּמָרָא.
 אֵלֵי פַמְהָתִי, הִיִּיתִי צָמָא,
 לְאוֹתָהּ הַתְּמַזְגוֹת מְפֻלְאָה,
 בְּמַרְחָבֵי שְׂדוֹת זְרוּעִים,
 אוּ עַל אוֹתָם דְּפִי גְּמָרָא.⁷⁶

גם דרך הגמרא וגם דרך השדות ניתן להיות כלול עם הרוח, להתמזג עם המרחב. שאיפתו של הרב עמי הייתה לצאת מתוך הסופיות של האדם ולהתמזג עם המרחב, עם האור ועם האין סוף. במילים אלו, וברבות נוספות, ביטא הרב עמי את שאיפתו לגעת ולהגיע, דרך חייו ודרך לימודו, לדביקות שהיא מעבר לסופיותם של החיים. הדרך לגעת באין סוף אינה ע"י התנתקות או התנכרות אל החיים הזמניים וסופיותם, אלא דווקא על ידיהם ומתוכם:

יְדַעְתִּי זֹאת הַדֶּרֶךְ אֶל אֵינְסוֹף,
 אֶל אֱלֹהִים חוֹבֵק עוֹלָם.
 עוֹבְרֶת דֶּרֶךְ צָמַח בָּר, קְרִיצַת שְׁלוֹם,
 מְדַבְּרִים קְטָנִים מִכָּלֵם.
 עוֹבְרֶת דֶּרֶךְ פְּרִיצַת אֶהְבָּה בְּלִי גְבוּלוֹת,
 אֶל גְּבוּנוֹן הַרְרִים אֲפָרִים,
 אֶל שְׁמֵשׁ דֶּף גְּמָרָא אֶל הַכֹּל,
 אֲפִלוּ אֶל עוֹטֵי שְׁחוּר הַמַּתִּים.⁷⁷

מידת ההקשבה

עד כאן ניסיתי, בעיקר דרך כתביו האישיים, להאיר מעט את דמותו של הרב עמי ולהציג את לימוד הגמרא בהקשר הרחב יותר של אישיותו. עמדנו על כך שהיסוד

⁷⁶ עמ' 34.
⁷⁷ עמ' 142.

המניע בחייו של הרב עמי היה הבקשה לגעת באיין-סוף; שתי אהבותיו - הטבע והגמרא - היו כלים להגיע למטרה זו.

על מנת להגיע לתמונה שלמה יותר, אני רוצה להתייחס לתכונה נוספת שעולה בעיקר מתוך דברי האנשים שהכירו את הרב עמי. נדמה שהדבר המרכזי בו נתקל כל מי שפגש ברב עמי הייתה יכולת ההקשבה בה ניחן.

הרב עמי לא הרבה לשתף את סביבתו בפנימיותו, בין חבריו הוא חווה בדידות במידה רבה, ועטף עצמו בזר השתיקה. אולם, על אף מציאות זו, הסתגרותו האישית לא מנעה ממנו לשמוע את האחר ואף לקבל בטבעיות ובענווה את דעתו.⁷⁸ רבים מהתלמידים והחברים של הרב עמי מתארים שבעת הלימוד בחברותא, הוא לא היה מתנהג כמו מלמד ולא היה מביא את חידושו, אלא היה מגיב ומפתח את מחשבותיו של הלומד אתו. כל מחשבה או רעיון של תלמיד, הרב עמי ידע לפתח ולתת לו מקום.⁷⁹

ככלל, נראה שניתן לאפיין את הרב עמי בפתיחות לסביבתו. כפי שראינו, הרב עמי מגיל צעיר היה פתוח לקבל ולחוות את הטבע והחיים שסביבו בצורה יוצאת דופן. הרב עמי ידע להיות רגיש ולקבל את האור והטוב שבמציאות שסביבו. לימוד הגמרא שלו, כפי שראינו לעיל, התאפיין גם הוא בתנועה של קבלה: קבלת האור העתיק של התורה. הרב עמי לא היה מהמעמיקים העסוקים רק בלחצוב ולהעמיק בנבכי פנימיותם אלא עמקותו באה יחד עם פתיחות למה שמעבר לו. הקשבה לאחר ופתיחות לאור המגיע אליו מתוך המפגש עם התורה הטבע והחיים, וכל זה מתוך בקשה "להיות כלול עם הרוח".

⁷⁸ אילן בוכהולץ תיאר שעל אף שהרב עמי היה בעל דעה וידע גם להגן על דעותיו, היה תמיד פתוח לדעה של אחרים, ובמקרה שהשתכנע שהאחר צודק ידע לוותר על דעתו ללא עיקשות של גאווה.

⁷⁹ על דרכו החינוכית של הרב עמי מן הראוי להקדיש מאמר נוסף. כראשי פרקים אציין, שכאשר הרב בני והרב עמי הקימו את ישיבת עתניאל, מעבר לרעיונות הלימודיים החדשניים שהביאו, הם בעיקר הביאו עיקר עקרונות חינוכיים אותם יישמו בישיבה. עקרונות כגון הקשבה לתלמידים ושבירת ה'דיסטנס' בין רב לתלמיד. כיום, רבים מעקרונות אלו נפוצו ומצאו את מקומם במיינסטרים של החשיבה החינוכית. בתכונת ההקשבה של הרב עמי ובדרכו של הרב עמי עם תלמידיו עסק תלמידו, הרב דני וינט.

עד כאן השתדלתי להראות כיצד עולמו הלימודי של הרב עמי, כפי שהוצג בחלקו הראשון של המאמר, היה, בצדדים מסוימים, חלק טבעי באישיותו של הרב עמי ובצדדים אחרים, העצמה וחיידוש.

הרב עמי היה אדם פתוח ורגיש לסביבתו, ומילדות רוחו הייתה פתוחה אל הסביבה, לקבל ולבקש את אור הטבע והמציאות. כאשר נפגש בעולם התורה, היה פתוח לחוות את אורה ה'עתיק' של התורה שהוסיף נדבך על גבי אהבתו לטבע. אך, מעבר להתמודדות עם הסתירה שחוה, ביקש הרב עמי להגיע לשילוב בין השניים. הוא האמין כי אורה של המציאות ואורה של הגמרא יביאו לנגיעה בנצחיות החיים - באין סוף, בא-להים.

בישיבת הכותל

עד שלב זה הסברתי כיצד אישיותו ועולמו הפנימי של הרב עמי היוו רקע וגורם מעצב בדרך לימודו. בפרק זה ברצוני לבחון את מקומה של דרך לימודו של הרב עמי במרחב בו היא התפתחה - ישיבת הכותל. בישיבת הכותל היו שתי דמויות שהשפיעו על לימודו של הרב עמי - הרב אביגדור נבנצל יבדל"א והרב שמעון גרשון רוזנברג (שג"ר) זצ"ל.

הרב נבנצל הוא רבה של העיר העתיקה בירושלים ותלמידו המובהק של הרב שלמה זלמן אוירבך. הוא מתמיד גדול ובקיא עצום בכל מרחבי התורה, ואדם שהתורה היא כל עולמו. הרב נבנצל אמנם לבוש שחורים אך מלמד שנים רבות בישיבת הכותל, מעין דמות שעומדת על התפר שבין העולם החרדי ובין העולם הציוני דתי. כאשר הגיע הרב עמי לראשונה לישיבה, בשכו"ש, דמותו של הרב נבנצל הרשימה אותו מאוד. באותו שבו"ש הרב עמי קיבל "שיעור קומת חינוך", כלשונו, מהרב נבנצל.⁸⁰

אולם, כבר בשיעור א' הרב עמי עבר משיעורו של הרב נבנצל לשיעורו של הרב שג"ר, בו מצא "עומק בלתי נדלה". ניתן לזהות, אם כן, כבר בשלב זה כפילות בחוויה של הרב עמי: מצד אחד הייתה בו משיכה לדמות תורנית מרשימה, להתמדה ולמוסריות של הרב נבנצל, ומצד שני משיכה לעומק של הרב שג"ר.

⁸⁰ גם הרב בני, כאשר תיאר את פגישתו הראשונה עם עולם הישיבות בשכו"ש בישיבת הכותל תיאר שהדמות שבהתחלה משכה אותו הייתה הרב נבנצל.

בישיבת הכותל באותן שנים התפתחה סביב הרב שג"ר חבורת תלמידים, רובם מבוגרים בכמה שנים מהרב עמי. לאחר שהרגיש אי סיפוק מהלימוד אצל הרב נבנצל עבר הרב עמי לשיעורו של הרב שג"ר, כנזכר. הכפילות שהוצגה מקודם הופיעה גם כאשר הגיע לשיעורו של הרב שג"ר:

הגמרא ניבטת בעיניים אחרות של עומק בלתי נדלה אך עדיין אני צריך חיזוק בלימוד, חוסר ויתור, האש צריכה להיות טבועה בדם.⁸¹

מצד אחד הרב עמי מצא אצל הרב שג"ר את העומק, אך, מאידך, חסרה לו בחבורתו של הרב שג"ר העוצמה של הלימוד, 'האש הטבועה בדם'. במשך רוב שנותיו בישיבה, למד הרב עמי אצל הרב שג"ר. הרב שג"ר - שבשיעור א' של הרב עמי זו הייתה לו השנה הראשונה בה לימד שיעור א' - לא היה דמות רבנית קלאסית לאותה העת; הוא לא לימד גמרא בצורה הקלאסית. כבר באותן שנים, מעבר ללמדנות מבריקה ויוצאת דופן, הרב שג"ר נטע בתלמידיו את הרצון שהלימוד העיוני יהיה משמעותי בחייהם.

בנוסף לדרכי לימוד הגמרא החדשות, תלמידי הרב שג"ר היו פתוחים ללימוד החסידות ופנימיות התורה, בעיקר לספרים של חב"ד וברסלב, תכנים שרוב בחורי הישיבות לא נגעו בהם באותן השנים. בנוסף לתכנים, הרב שג"ר תבע קודם כל מעצמו, וגם מסביבתו, כנות וחיפוש מתמיד אחר נקודת אמת אינדיבידואלית ופנימית.

במחברותיו של הרב עמי ניתן למצוא הדים לדברים אלו. כפי שהובא בפרק הראשון של העבודה, הרב עמי חיפש בלימודו, וזאת מעבר לסברה הלמדנית, את הנגיעה והמשמעות האישית. בנוסף, בכמה מקומות מציין הרב עמי שהוא לומד הרבה מספרי ברסלב. כמו כן בהרבה מקומות, בעיקר בתקופה שלפני הצבא, הרב עמי עסק הרבה בחיפוש האמת והכנות הפנימית, והגיע לא אחת לתסכול בעקבות מחשבות אלו.

⁸¹ דברים אלו הוא כתב בשיעור א'. איני יודע אם הם נכונים בכל עצמתם לשנים הרבות שלמד אחר כך בחבורתו של הרב שג"ר.

בעקבות מחלוקות על דרכי הלימוד וההנהגה בישיבה, עזב הרב שג"ר עם תלמידיו, ויחד עם הרב עדין שטיינזלץ הקים את ישיבת 'מקור חיים' שחלק מעניינה היה לתת מקום לדרכים חדשות בלימוד הגמרא ובמחשבה. הרב בני והרב עמי, כחברותא, עברו מישיבת הכותל לישיבת החדשה של הרב שג"ר.⁸²

בשלב זה בא לידי ביטוי הבדל מסוים בין דרכם ודרך לימודם של הרב בני והרב עמי, לבין דרכה של החבורה המרכזית שהייתה סביב הרב שג"ר: החבורה הצמודה סביב הרב שג"ר היתה עסוקה בחיפוש הפנימי ובהעמקה המחשבתית, ואילו הרב עמי והרב בני העדיפו במידה רבה את הלימוד הרוחבי והפשוט יותר.⁸³

אם כן, במשך שנותיו בישיבה הרב עמי נמשך לשתי דמויות רבניות - הרב נבנצל והרב שג"ר. המשיכה אליהן מעידה על שתי תנועות לימוד שהיו נוכחות בלימודו של הרב עמי: מצד אחד בקשת העומק שנתן הרב שג"ר, ומצד שני בקשת הרוחב, הבקיאות, עוצמת ההתמדה ויראת השמים אותם קיבל מהרב נבנצל. גם לאחר שהלך אחר הרב שג"ר, לא ויתר הרב עמי על בקשתו הפנימית לרוחב והיקף. הוא למד אמנם אצל הרב שג"ר אך היה בעל עצמאות מרובה ביחס אליו.

תרצה, אשתו של הרב עמי, ציינה שמעולם לא היה לרב עמי רב מובהק. נראה שדברים אלו באים לידי ביטוי גם כאן. למרות שניתן למצוא קשר בין תורותיו ודרכו של הרב שג"ר לדברים של הרב עמי, דרך לימודו מתבארת הרבה יותר כאשר מתבוננים על אישיותו ודרכיו. על אף שאין ספק שהושפע וקיבל רבות מהרב שג"ר, נראה שהרב עמי חצב לעצמו דרך עצמאית בלימוד שנתנה מענה לבקשותיו הטבעיות.⁸⁴

⁸² לאחר כמה שנים נסגרה הישיבה ותלמידים שיצאו ממנה היו בין הגרעין הראשון של מקימי הישיבה בעתניאל.

⁸³ ביטוי לכך ניתן לראות בכך שהם נטו לעסוק בשיטות של אמוראים במרחב של סוגיות, בעוד הרב שג"ר העדיף את העיסוק בכל סוגיה לגופה.

⁸⁴ על הדמיון והשוני האישיותי והלימודי בין הרב עמי עם הרב שג"ר הרחבתי בעבודה אחרת שהקדשתי לנושא זה.

סיכום

במאמר זה השתדלתי לתאר את דרך לימודו של הרב עמי עולמי הי"ד ואת מקומו של לימוד התורה בחייו. בפרק הראשון של העבודה התיאור היה בדרך הסינכרונית - תיאור הלימוד כעומד מצד עצמו, ובפרק השני הובא התיאור בדרך הדיאכרונית - כחלק מהקשר אישי וחברתי. משתי הדרכים עולה תמונה הרמונית של דרך לימודו וחייו.

בקשתו של הרב עמי הייתה לגעת בנצח ולהתקרב אל המעבר, אל האיץ-סוף. הדרך לכך הייתה באמצעות חיבור שני המאורות בחייו - אור התורה יחד עם אור הבריאה והחיים. הרצון לחיבור זה הביא אותו להתוות לעצמו דרך עצמאית בלימוד, דרך שלא נטתה במוחלטות אחר אף דמות. דרכו של הרב עמי בלימודו הייתה לשאוף לחיבור בין האור העתיק והעומק שפגש בלימוד הגמרא לפשטות התורה ופשטות החיים.

נראה לי, שרבים מבקשים את השביל המוביל לדרך זו, לדרך בה הפשטות והטבעיות באות יחד עם עומק והארה. מי ייתן ותורתו ודמותו של הרב עמי יהיו כאבוקת אור למבקשי דרך זו, ולכל הנדהמים ש"אל מול יקום נושאים עיניים ושרים ברכי נפשי מדף גמרא מכוכבי שמים".
עבודה זו תהיה כנר לאורו של הרב עמי ולעילוי נשמתו.

הַשִּׁיר שֶׁנִּשְׂאָתִי מִתּוֹךְ הַגְּמָרָא,

לֹא שִׁירֵי הָיָה זֶה.

זֶה שִׁיר עֵתִיק בְּעִבּוֹתוֹת זְמַן,

שֶׁלֹּא יָכַל לְדַם.

הוּא שִׁירָם שֶׁל כָּל הַנְּדֻהִים,

אֶל מוֹל יְקוּם נוֹשְׂאִים עֵינַיִם,

וְשָׂרִים בְּרָכִי נַפְשִׁי,

בְּרָכִי מִדֶּף גְּמָרָא מְכוֹכְבֵי שָׁמַיִם.⁸⁵

⁸⁵ עמ' 159.